

גיליון מספר 41 – אפריל 2017

טיפים שימושיים לכתיבה - משולחנו של צוות העברית באכסניית הלשון במכללה¹

התאהבתי בה..... בלשון העברית

והפעם:

מילות 'אם' 'לוי' [ודומות להן] בספרות לילדים

יש תנאי ויש תנאי – על מילה 'קטנה' שגורמת להבדל גדול

בעברית המודרנית מבחינים בין שני סוגים של משפטי תנאי:

תנאי "קיים" (שעשוי להתקיים).

תנאי "בטל" (שאינו יכול להתקיים).

הבחירה לנסח את הדברים באחד מן המבנים הללו מציגה את עמדתו של הדובר כלפי הנאמר, רוצה לומר, תנאי קיים הוא תנאי שהדובר מאמין כי הוא יכול להתקיים בעתיד, או שהוא התקיים כבר בעבר, ואילו תנאי בטל הוא תנאי שהדובר סובר שאין סיכוי שהוא יתקיים.

משפטי התנאי מהווים יחידה לוגית העומדת בפני עצמה; הם בנויים, לרוב, במבנה מורכב, ובדרך כלל בחלקו הראשון של המבנה (הרישא) מופיע התנאי ובחלקו השני-הסוף [הסיפא] מופיעה התוצאה שהיא קיום התנאי. מבנה תנאי נפוץ הוא רישא הפותחת ב'אם'... וסיפא הפותחת ב'אז'... ולעתים גם ללא הופעתה של 'אז'; ויש גם משפטים המביעים תנאי ללא שימוש במילות תנאי. יש לציין כי בעברית (כמו גם בשפות נוספות) ניתן לשנות סדר זה במשפט, רוצה לומר, התוצאה עשויה להופיע לפני התנאי.

התנאי הקיים פותח לרוב במילית 'אם' ויש מבחר נוסף, למשל, בתנאי ש..., במקרה ש..., לא... אלא אם כן. דוגמות מספרות הילדים [עלילות מיקי מהו, אברהם שלונסקי]:

<p>מבנה של 'אם'... [חסר 'אז']... [תנאי-תוצאה – רישא-סיפא]:</p> <p>מבנה של 'אם'... [חסר 'אז']... [תנאי-תוצאה – רישא-סיפא]:</p> <p>החמסין יום-בטלה הוא, נשתעמם לו מיקי-מהו/ והתמיה בלבבו: / אן אלה, ואן אבוא?// אם אדרמה, לא אצפינה/ אם אשמאילה, לא אימינה; / אי מקום, בו כל משעול/ גם ימין הוא וגם שמאל?//</p>	<p>מבנה של 'אם'... [תנאי-תוצאה – רישא-סיפא]:</p> <p>איך תבדיל פאן – רז לי, רז! / בין אונת לאונ?// התשובה היא מפרסמות: / נגשים אל זה הצמד, / צמד-חמד אונזים/ ובלי הרף מרגיזים. / ורואים: אם היא נרגזת, / אז סמן שהיא אונת; / אם רואים שהיא נרגז, / אז סמן שהיא אונ!//</p>
<p>מבנה של 'אם'... [חסר 'אז']... [תוצאה-תנאי – סיפא-רישא]:</p> <p>'היא פה? מי פה? מה? מצרים?! / בודאי כפר שוב צרה עם/ הכנופיה התניינית, / אם מצלצלם שנית'.</p>	<p>מבנה של 'אם'... [תנאי-תוצאה – רישא-סיפא]:</p> <p>אם יש סבא – ישנו אבא, / אם יש אבא – יש גם בן, / ואם בן – הלא רק גלם, / מזפת פו בלי חלם, / אין לו מנח להבין, / כי מכרח להיות גם נין!</p>

¹ ד"ר עדית שר מרכזת האכסניה

² יש המשתמשים במושג מודאליות [modality].

המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי בבאר-שבע בע"מ (חל"צ)

רח' יהודה הלוי 33 ת"ד 4301 באר-שבע 84536 טל': 08-6402777 פקס: 08-6413020
חל"צ 511262669

התנאי הבטל פותח לרוב במילות 'לוי' וכן 'אילוי' לצורת החיוב; לצורת השלילה נהוג להשתמש בצורות: 'לולי', 'לולא', 'אלמלא', 'אילולא'. דוגמות מספרות הילדים:

<p>מבנה של 'לוי'... 'אז'... [תנאי-תוצאה – רישא-סיפא]:</p> <p>מבנה של 'לוי'... [חסר 'אז']... – ניתן להשלמה [תנאי-תוצאה – רישא-סיפא]:</p> <p>דגון קטן, / ושמו שטן, / עצוב ישב, / וכה חשב: // לו היה לי זוג רגלים, / לו צמחו לי גם ידים, / נועל הייתי נעלים, / ויוצא לי מן המים! / אין פה סדר - / כלום זה טוב, / שזנבי תמיד רטב? // [הדג הקטן, מרים ילן-שטקליס].</p>	<p>מבנה של 'לוי'... 'אז'... [תנאי-תוצאה – רישא-סיפא]:</p> <p>ביצירה 'מעשה בפי'א סופית' לנתן אלטרמן מתגרות כל האותיות בפי'א סופית. וכך הן אומרות [בין היתר]:</p> <p>אמרו: 'ראו נא איזה ארץ! / ואיזה עקם לתפארת!' / אמרו: 'בכלל לאיזה צרף / נצקו אותה? בבוז עופרת! / [...] // אמרו: 'כל בעל חוש ליפי / בעל חוש אסתטי / הלא יתמה באיזה אפן / נשתרבה לאף-בית היא! // [...] // אכן, לו עם הכתב שומענו / פי אז סלקה הוא בלי הסוס... / אך מה נלינה? בזמננו / הכל-בכל ראוי לדפוס!</p>
<p>מוצאים גם מבנה תנאי ללא מילות תנאי</p> <p>מציא אשה – מציא טוב [משלי י"ח, 22]. יש הרואים בפסוק זה משפט תנאי.</p>	<p>מבנה של [חסר] 'אז'... 'אלמלא'... [תוצאה-תנאי – סיפא-רישא]:</p> <p>בנדאי תאמרו: 'נפלא הוא / דמיונו של מיקי-מהו! / הוא היה נפלא... נכון... / אלמלא הטלפון... // [עלילות מיקי מהו, אברהם שלונסקי].</p>

צא ולמד!

ילדים רוכשים את מבנה התנאי בין הגילים 3 ל-8. הם נדרשים לידע קודם בתחומים שונים של הלשון, למשל, בדקדוק, בסמנטיקה ובפרגמטיקה; כמו גם להתפתחות קוגניטיבית מתאימה.

<p>אמר ר' יצחק:</p> <p>אם יאמר לך אדם: 'יגעתי ולא מצאתי' - אל תאמין; 'לא יגעתי ומצאתי' - אל תאמין; 'יגעתי ומצאתי' – תאמין!</p> <p>[רוצה לומר, רק מי שמתאמץ – מצליח].</p> <p>[מגילה ו ב]</p>	<p>גם פתגמים 'מעמידים' תנאים, למשל:</p> <p>אם בארזים נפלה שלקבת - מה יעשו אזובי קיר?</p> <p>[מועד קטן כ"ה ב]</p>
<p>ולסיום שורות הפזמון משירה של נעמי שמר וכוחה של 'לוי':</p> <p>לוי יהי, לוי יהי אנא – לוי יהי כל שנבקש לוי יהי.</p>	<p>דוגמה שובבה – מכתם מאת חנניה ריכמן:</p> <p>קבל שובב: אם לא אשקט, אמי נותנת לי מכות; ואם דוקא אשקוט פתאם, היא מתחילה למדוד לי חם.</p>